RAPORT PENTRU PROIECTUL “VICTORIA 20.20”
Realizat în colaborare cu Siemens Romania

Experienţa internaţională arată că nu toate micile aşezări umane vor supravieţui mutaţiilor economice şi globalizării, constată un grup de experţi EFOR

APUSUL INDUSTRIEI SOCIALISTE ŞI ORAŞELE MICI ALE ROMÂNIEI

Studiu de caz pe patru aşezări în declin

În inima ţării se află
Victoria, oraş mult iubit,
E-o stea de pe bolta albastră,
E-o floare dintr-un infinit.

Poezie proletcultistă, circa 1955

2011

1. Primul oraş socialist, primele probleme mono-industriale

Micul oraş Victoria a apărut în anul 1949, sub numele de Colonia Ucea, sau Ucea Roşie, fiind un exemplu standard de implantare industrială de tip sovietic pe loc gol – ceea ce am numi astăzi *greenfield*. Deşi cu câţiva ani înainte se puseseră bazele unei investiţii străine într-un combinat chimic (capital cehoslovac), preluată ulterior de germani, aşezarea umană a prins consistenţă, drept colonie muncitorească pură, abia după război, în prima fază a industrializării socialiste: ea cuprindea salariaţii uzinelor Ucea, rebotezate ulterior Combinatul Chimic Victoria. La prima numărătoare, în 1956, erau 2.700 locuitori; douăzeci de ani mai târziu orăşelul avea 8.200 de locuitori.

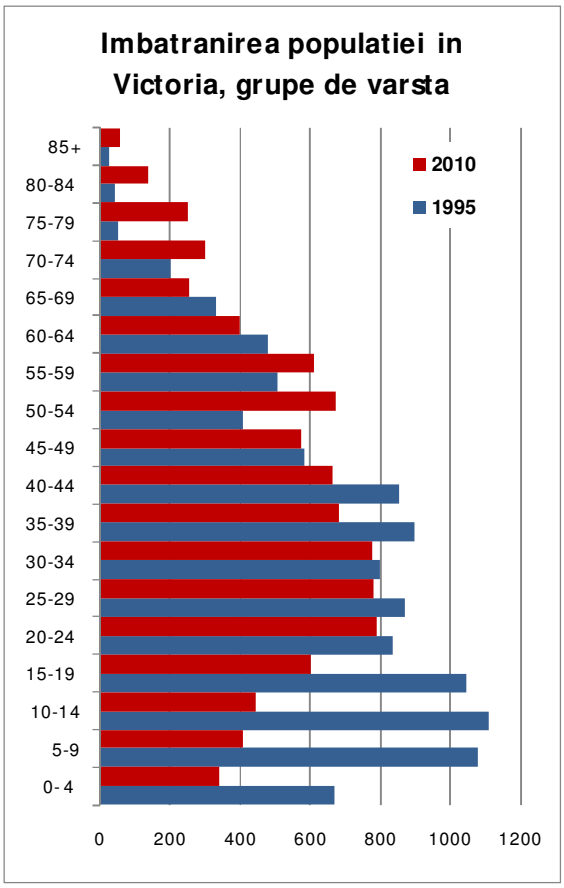

Presa vremii înfăţişa în stilul cunoscut realităţile locului, dar în spatele triumfalismului putem observa cum germinau de pe atunci probleme serioase ce urmau să apară:

"*Victoria este primul oraş nou care a aparut pe harta Republicii Populare Române. Tot ce se întâmplă aici, în aşezarea de la poalele Făgăraşilor, este direct raportat la existenţa combinatului chimic. Nu exista casă, apartament, în care să nu locuiască un muncitor, un inginer sau un tehnician din sfera chimiei. Te surprinde de la început liniştea care stăpâneşte locul. De fapt, localnicii sunt la lucru.*"[1]

În urbanismului modern, acest gen de structură mono-ocupaţională, cu viaţă socială puţin diversificată, este dat ca exemplu de evitat, deoarece crează mari riscuri de dezvoltare economică şi nu oferă un *lifestyle* urban atractiv.

Viitorul nu avea decât să confirme aceste teorii, care însă în anii '50 sau ulterior erau ultimul lucru care să preocupe pe oficialii statului. Într-un regim totalitar, de comandă şi control, industria şi populaţia stau acolo unde le pui şi fac ce li se spune, pentru că nimeni nu are de ales.

Însă după schimbarea de regim din 1989, inevitabilul s-a produs: dependenţa aproape totală de o singură întreprindere a produs mutaţii dramatice în oraş. Redimensionarea industriei grele din anii '90, care ori consuma prea multă energie, ori pierduse pieţe de desfacere, a dus la dezmembrarea combinatului în mai multe firme cu capital românesc sau străin. Restructurările pre- şi post-privatizare au fost însoţite de disponibilizări masive. Dacă în 1995, jumătate din totalul persoanelor de vârstă activă (15-64) avea un loc de muncă, în 2010 rata de ocupare a scăzut la 33%.

Lipsa locurilor de muncă a marcat puternic oraşul, dar ea nu e singura cauză a depopulării. În special pentru tineri, oportunităţile de viaţă socială după slujbă sunt la fel de importante ca existenţa acesteia. Ridicarea restricţiilor de mutare în alte părţi şi explozia de oportunităţi alternative au dus la depopulare – şi mai ales la alterarea structurii pe vârste, prin îmbătrânire accelerată, după cum arată figura alăturată.

Locuitorii s-au împuţinat între 1995-2010 cu 20%. Migraţia tinerilor către alte oraşe, dar mai ales către alte ţări (Italia, Spania, Germania) a fost evidentă şi se reflectă în structura pe vârste a populaţiei. Comunitatea îmbătrâneşte, se nasc din ce în ce mai puţini copii: rata natalităţii e mult sub media naţională, fiind chiar mai scăzută decât în alte zone cu probleme similare. Iar decizia unui tânăr de a sta sau a pleca, chiar şi într-un municipiu din vecinătate (Sibiu, Braşov), dacă nu mai departe, depinde de o mulţime de factori (sociali, culturali, aspiraţionali), nu doar de existenţa sau nu a unui un job într-o întreprindere locală.

[1] *Scânteia, 27 aprilie 1965, apud* http://orasulvictoria.blogspot.com

ORAŞE MICI, NECAZURI MARI

Moldova Nouă este o localitate veche, atestată documentar din secolul XVII dar devenită oraş doar în 1956. Urbanizarea a fost intensă în perioada comunismului, fiind alimentată de accentul pus de regimul comunist pe industria minieră, principala ramură economică din Moldova Nouă. De la circa 3.500 de locuitori în 1956 oraşul mineresc ajunge la 16.000 de locuitori înainte de Revoluţie. Programul de restructurare a industriei miniere de după Revoluţie a dus la o scădere dramatică a ratei de ocupare în oraş. Însă cu sau fără restructurare, multă lume ar fi plecat oricum: din cauza izolării geografice, chiar regimul comunist avea probleme în asigurarea cu specialişti în zonă, repartiţiile în zonă pentru absolvenţii de facultăţi fiind privite ca o formă de exil pe care toată lumea trăgea sfori ca să îl evite. Ca atare, chiar înainte de Revoluţie a existat o mare fluctuaţie de ingineri, profesori sau medici în Moldova Nouă, fixarea pe loc acestora fiind o permanentă bătaie de cap pentru politica de cadre a regimului. După Revoluţie, redimensionarea mineritului a făcut ca numărul celor cu un loc de muncă să scadă cu aproape 80%. Problemele economice şi sociale ale oraşului au fost complicate de un nivel crescut de poluare, datorate tehnicilor învechite folosite. Statul vecin, Serbia, a cerut României să ia măsuri pentru reducerea poluării (praf de cupru, zinc, mangan si plumb de la minele din Moldova Nouă) ce afectează locuitorii de pe partea sârbească a Dunării. Încercările de privatizare nu au dus la o îmbunătăţire a situaţiei din oraş. Chiar şi aceste firme se confruntă acum cu dificultăţi fiind nevoite să se restructureze şi să trimită parte din angajaţi în şomaj.

Bălan e o comunitate minieră mică de circa 7.500 locuitori în prezent, aflată în Munţii Harghitei, la polul frigului din România, supravieţuind cu greu în condiţii naturale extreme (izolare, climă dură). A fost înfiinţată la începutul secolului XVI de mineri în căutare de cupru, dar până în 1967, fiind o aşezare semi-temporară cu numai câteva sute de locuitori (maghiari) a ţinut administrativ de comuna învecinată. Decizia de a extinde minele din zonă a produs în anii comunismul o sporire masivă de populaţie, cu mână de lucru recrutată din judeţele Moldovei. În prezent, populaţia din Bălan este formată în majoritate din aceşti nou-veniţi (la prima sau la a doua generaţie), reprezentând 2/3 din total. Zona din jurul oraşului, tradiţional rurală, cu agricultură de munte şi relativ înstărită, are peste 90% locuitori de etnie maghiară. Mina era singura industrie din acest oraş-colonie, astfel că peste 83% din populaţia activă lucra acolo ori în activităţi legate indirect de mină. Închiderea exploatării a avut un efect catastrofal, numărul persoanelor angajate a scăzut cu aproape 90% iar aproape jumătate din locuitori a părăsit oraşul.

Pe vremea lui Ceauşescu, micul oraş dunărean **Zimnicea** a fost puternic industrializat: au apărut fabrica de ţevi sudate, de mobilă, prefabricate de beton, de textile, fabrica de zahăr şi in plus agricultură şi zootehnie. Urbanizarea în cazul Zimnicei a fost diferită, acesta fiind un oraş vechi, atestat documentar din 1385 şi cu vestigii din epoca geto-dacă. El a fost la un moment dat chiar unul cele mai importante târguri în zona Valahiei, fiind temporar capitală a judeţului Teleorman. Populaţia a crescut constant atât înainte de comunism, cât şi după, ajungând la circa 17.000 de locuitori la sfârşitul anilor '80. O schimbare masivă a urbei s-a întâmplat în 1977, având indirect legătură cu cutremurul. Autorităţile locale au raportat distrugeri în proporţie de 80%, deşi distrugerea era mult mai mică. La anunţul vizitei lui Ceauşescu, autorităţile au decis demolarea oraşului în mare parte. A fost refăcut în stilul brutal-comunist şi are imaginea unui oraş nou creat în perioada socialistă, vechiul caracter de târg dunărean fiind pierdut aproape cu totul. În anii 90 mare parte din industria locală a intrat în faliment şi în momentul de faţă Zimnicea depinde în mare măsură de Interagro, firmă cu activitate în industria agro-alimentară. Populaţia a intrat pe o pantă descendentă, mulţi refugiindu-se în agricultura de subzistenţă sau migrând în Spania, Italia etc.

Îngrijorător este că aceste fenomene au apărut în condiţiile în care forţa de muncă din România este considerată încă rigidă teritorial comparativ cu alte ţări – în sensul că se mută greu dintr-o zonă în alta, în principal din cauza costurilor logistice mari (raportul chirie / salariu mediu). Este de aşteptat ca în timp aceste costuri să scadă, calitatea infrastructurii de transport şi gradul de motorizare să continue să crească şi la noi, deci forţa de muncă să se flexibilizeze. Ca atare, tendinţa demografică către plecare a populaţiei active din rural şi oraşele mici nu va fi uşor de inversat, indiferent ce strategii bine intenţionate – dar cam lipsite de instrumente concrete şi făcute după o schemă standard, fiind finanţate de UE – vor adopta municipalităţile.

2. Dilemele micilor oraşe mono-industriale din România

Cazul Victoriei nu este singular. Toate zonele monoindustriale din România, în special cele dependente de industrii slab performante sau energofage, au avut de suferit. Procesul socialist de industrializare a creat centre urbane construite în jurul unei singure industrii, ba chiar în jurul unei singure firme. Dacă în anii 1930, doar Reşiţa se califica drept oraş monoindustrial pe teritoriul actual al României, în 1966, numărul de astfel de aşezări era mult mai mare.

Cu toate problemele, Victoria stă un pic mai bine faţă de alte oraşe similare

Printre ele se află şi oraşul Victoria, cu peste 57% din populaţie ocupată în industria chimică, situaţie care se menţine pe tot parcursul perioadei comuniste. Situaţia de azi arată că industrializarea socialistă nu a adus dezvoltare sustenabilă, multe din întreprinderi fiid înfiinţate sau extinse prin simpla decizie politică luată la nivel central, cu prea puţină atenţie acordată cererii existente pe piaţă sau tendinţelor economice globale. Industrializarea forţată şi urbanizarea rapidă care a secondat-o, s-au trezit în 1990 faţă în faţă cu realităţile economice ignorate până atunci. Chiar dacă pe întreaga perioadă de tranziţie, centrele monoindustriale au beneficiat de subvenţii şi diverse forme de ajutoare din partea statului, direcţia generală de restructurare nu putea fi evitată, mai devreme sau mai târziu.

Impactul restructurării asupra zonelor monoindustriale a fost imens în plan socio-economic, uman şi afectiv. Pentru a-l ilustra am ales încă trei oraşe pe care le vom compara în continuare, alături de Victoria: două oraşe miniere cu acelaşi caracter monoindustrial, **Moldova Nouă** din judeţul Caraş-Severin şi **Bălan** din judeţul Harghita şi oraşul **Zimnicea** din Teleorman, una din fostele zone defavorizate din România (caseta în pg. 3).

Aceste mici aşezări urbane care, practic, nu existau ca atare înainte de socialism (cu o excepţie) au fost afectate de schimbările economice şi restructurările industriei din anii ‘90. Numărul de angajaţi a scăzut puternic în perioada de tranziţie. În Victoria, de exemplu, angajaţii s-au redus de la 5.280 în faza iniţială a tranziţiei, mare parte lucrând pentru Combinat, până la 2.833 în jurul anului 2010, din care doar câteva sute mai activează în firmele desprinse din acesta.

Mai mult, la sfârşitul lui 2010, noul proprietar a anunţat închiderea definitivă a Combinatului Chimic Viromet ceea ce echivalează cu intrarea în şomaj a peste 70% din angajaţi. Vedem însă că oraşele miniere cu care ne comparăm au trecut printr-o situaţie şi mai dramatică din acest punct de vedere, numărul de angajaţi scăzând cu aproape 90% la Bălan faţă de 1991, deci Victoria, în ciuda problemelor, se poate spune că a scăpat ieftin (vezi graficele în pag. 5).

Restructurarea industrială şi demografia negativă au impact şi în afara sferei economice: serviciile sociale, precum şcolile şi spitalele (cazul Victoria) trebuie redimensionate în consecinţă, ca şi instituţiile administraţiei publice în general.

3. Creăm noi probleme pentru viitor sau le rezolvăm pe cele actuale?

Politicile de îmbunătăţire a vieţii oamenilor din oraşele mono-industriale aflate în declin au fost din păcate slabe şi incoerente, în unele cazuri chiar contrazicându-se cu alte măsuri şi politici din sectoare conexe. Astfel, pe de o parte, am vrut să ajutăm în principal prin facilităţi fiscale aşa-numitele "zonele defavorizate", multe dintre acestea fiind chiar comunităţile mono-industriale în restructurare.

Rezultatele acestor măsuri însă nu au fost satisfăcătoare, în ciuda unui efort financiar estimat a fi substanţial din partea statului (vezi caseta în pg. 6). Au existat şi alte programe, unele cu finanţare externă, cum ar fi cele de la Banca Mondială pentru regenerarea economică şi socială în zone defavorizate, cum ar fi comunităţile miniere. Unele măsuri au avut un relativ succes, de exemplu microcreditele pentru micro-afaceri sau finanţarea construcţiei unor mici lucrări publice în comunitate. Altele au fost mai puţin reuşite, cum ar fi construcţia de centre (incubatoare) de afaceri în fostele clădiri administrative ale minelor sau programele de reconversie profesională, care au stârnit destul de puţin interes în comunităţile respective.

Aceste programe, deşi bine concepute, au avut şi dezavantaje. În principal, ele abordau zone mono-industriale unde răul deja fusese produs: întreprinderile se închiseseră şi intervenţia s-a făcut abia după doi-trei ani, când salariile compensatorii primite de foştii angajaţi se epuizaseră, perspectivele socio-economice ale comunităţii se deterioraseră deja. În aceste cazuri intervenţia este mai dificilă decât dacă ea începe dinainte de închiderea industriei dominante. În plus, programele şi finanţarea disponibilă fiind limitate, acest lucru a permis ajutarea doar a unora din comunităţile aflate într-o situaţie dificilă din multele oraşe monoindustriale în curs de restructurare.

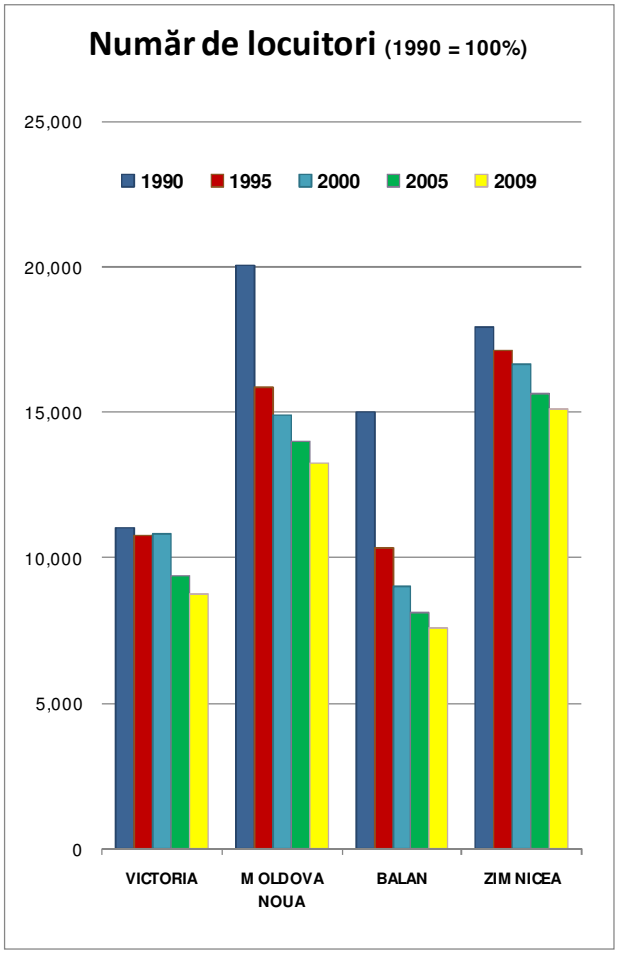

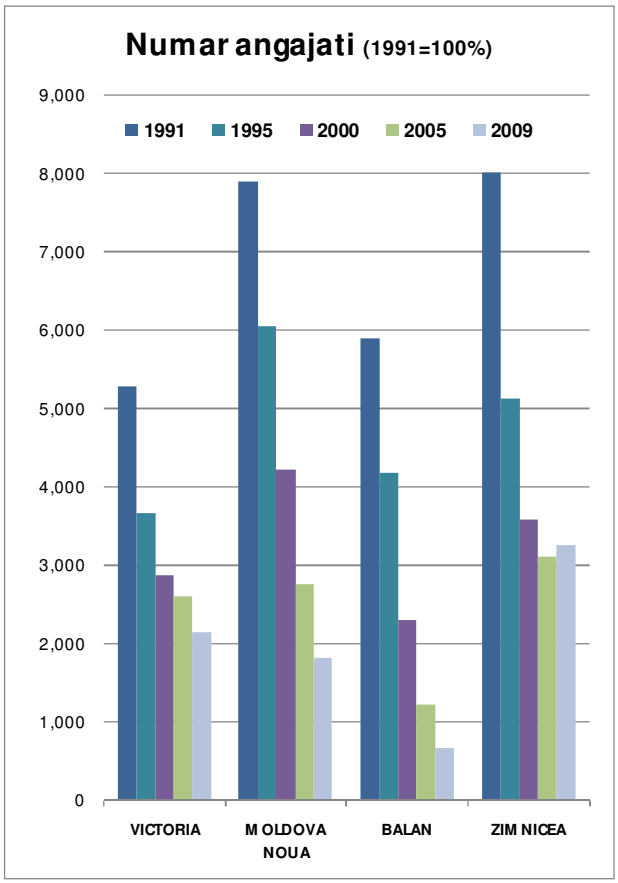

EŞECUL POLITICILOR DE FACILITĂŢI FISCALE ŞI MONO-INDUSTRALISMUL DE TIP NOU

Din 1998 statul a oferit diverse facilităţi pentru îmbunătăţirea perspectivelor economice şi sociale în anumite **zone defavorizate**, în această categorie intrând acelea care îndeplineau cel puţin una din condiţii: să fie mono-industriale, adică având mai mult de 50% din populaţia zonei într-o industrie; sau zone miniere unde cel puţin 25 % din angajaţi au fost disponibilizaţi prin concedieri colective; sau zone în care prin lichidare, restructurare sau privatizarea unor firme au fost făcute concedieri colective afectând peste 25% din localnici; zone în care rata şomajului depăşea cu 30% rata şomajului naţional; zone izolate, fără comunicaţii şi cu infrastructură slab dezvoltată (conform Ordonanţei 24/1998). Aici firmele beneficiau de diverse facilităţi fiscale pentru investiţiile noi, precum scutirea de taxe vamale şi TVA pentru echipamente, restituire de taxe vamale pentru materii prime, scutiri de la plata impozitului pe profit pe durata de existenţă a zonei defavorizate etc. Teoretic, de aceste facilităţi beneficiau cei ale căror investiţii duceau la crearea de noi slujbe pentru populaţia din zonă. Iniţial, au existat 38 de astfel de zone (1998-2003), apoi numărul lor a fost redus la 28 (160 de localităţi), fiind eliminate integral o dată cu intrarea în UE deoarece avantajele fiscale afectează concurenţa în piaţa unică. Astfel, trei zone (între care şi Bălan) au dispărut în 2008, 22 (între care Moldova Nouă) în 2009, iar ultimele 3 zone defavorizate (printre care şi Zimnicea) la sfârşitul lui 2010.

Dacă e greu de estimat costul integral suportat de stat prin facilităţile fiscale, sub forma impozitelor neîncasate, cert e că facilităţile nu au avut impactul sperat asupra gradului de sărăcie şi a disparităţilor socio-economice din aceste zone comparativ cu restul ţării. De pildă, la intrarea în UE estimarea era că se creaseră numai 15.000 de locuri de muncă, deşi populaţia din aceste zone depăşea 1 milion de locuitori; rata şomajului continua să depăşească cu peste 30% media naţională. Anchete jurnalistice au semnalat faptul că aceste zone au devenit mai curând un paradis fiscal pentru antreprenori oportunişti decât un sprijin real pentru locuitorii din zonă, care au rămas la fel de săraci ca înainte; şi că deducerile fiscale şi proiectele fără succes ar fi costat statul 1,4 miliarde de euro înainte de aderare.

Există mai multe motive pentru care facilităţile pentru zonele defavorizate nu şi-au atins scopul declarat. De pildă, unele controale ale autorităţilor fiscale au arătat că multe firme s-au folosit de statutul zonei defavorizate doar pentru a-şi reduce impozitele, neavând practic activităţi în zona respectivă, sau raportând activităţi fictive. În unele cazuri, facilităţile pentru zonele defavorizate au stimulat dezvoltarea unor noi companii dominante în zona respectivă, creând practic "mono-industrialism de tip nou", strict dependent de existenţa subvenţiilor de la stat. Când acestea se termină, comunitatea intră într-o nouă spirală a recesiunii ca cea din anii '90.

De exemplu, investiţiile de 250 de milioane de euro ale grupului industrial privat în industria chimică din Zimnicea nu au adus mari beneficii pentru localnici, din diverse motive: de la faptul că impozitele colectate de stat nu s-au dus către comunitate, până la faptul că locuitorii din zonă au fost angajaţi cu salariul minim pe economie. În plus, o parte din forţa de muncă este adusă din altă parte, ceea ce poate duce la o tendinţă asemănătoare cu creşterea exagerată şi nesustenabilă a oraşelor mono-industriale în perioada comunistă. Cu alte cuvinte, Zimnicea de azi e rezultatul dezvoltării nesustenabile de ieri, ce riscă să fie amplificată tocmai de măsurile care ar fi trebuit să-i rezolve problemele.

Pe de altă parte, şi aceste măsuri puţine de regenerare economică şi socială au fost parţial anulate de alte politici publice cu efecte contrare. Statul a susţinut şi continuă să sprijine anumite ramuri industriale energofage, uneori chiar ca politică declarată (metalurgie, siderurgie, îngrăşăminte, industrie chimică, etc.). Aşa s-au justificat public vânzările de energie electrică la preţ sub piaţă pentru producători de aluminiu şi oţel, sau legile speciale, date în timpul crizei, pentru ca anumiţi consumatori de gaze din industria chimică sau de îngrăşăminte să beneficieze de gaz la preţ intern, reglementat, sub nivelul de piaţă (OUG 54/2009 şi L332/2009).

Industria chimică în Victoria şi Făgăraş, de pildă, a beneficiat de această politică a gazului ieftin, iar ca atare imediat ce facilitatea a dispărut, la sfârşitul anului 2010, a fost anunţată şi închiderea combinatului *Viromet*, din ai cărui angajaţi cca. 70% vor intra în şomaj definitiv. La fel se întâmplă şi la *NitroPoros* Făgăraş din vecinătate, în cazul căruia 90% din angajaţi intră în şomaj definitiv, în total urmând a fi disponibilizaţi în această micro-regiune cca 10.000 de oameni dintr-o industrie ce miza exclusiv pe un factor: gazul natural ieftin.

Nu există reţete sigure de revitalizare urbană ce pot fi copiate; fiecare exemplu de succes din UE vine cu 2-3 eşecuri pe acelaşi model

Având în vedere cotaţiile şi tendinţele actuale pe piaţa mondială a resurselor, preum şi toate strategiile naţionale şi europene (de exemplu, Strategia 2020), ideea că se mai poate "salva" această industrie prin aceleaşi intervenţii de stat ca până acum este o iluzie.

Prin natura lor, măsurile de ajutor de stat de mai sus nu diferă prea mult de vechea practică din timpul comunismului, în care ramuri ale industriei erau ţinute artificial la perfuzie cu bani publici, dincolo de limitele viabilităţii lor economice reale. Chiar dacă temporar aceste politici duc la şomaj mai mic şi viaţă mai bună în zonele respective, dezvoltarea nu e sustenabilă; costurile din umbră sunt suportate azi de întreaga societate; iar mâine, când societatea nu le va mai putea suporta, ne vom trezi cu noi zone defavorizate.

Ca atare, în strategiile de dezvoltare locală sau regională, orice măsură care are ca efect direct sau indirect o dezvoltare nesustenabilă economic şi social trebuie analizată cu mare atenţie. Dacă efectele indirecte ale unor măsuri sunt mai greu de estimat, cum e cazul stimulării unei ramuri industriale prin energie ieftină sau avantaje fiscale, cu atât mai multă atenţie trebuie acordată măsurilor care duc în mod direct la dezvoltarea unei zone mono-industriale.

4. Ce facem cu oraşele în declin? Câteva soluţii – şi de ce nu funcţionează ele mereu

Aşadar, dacă în cazul comunităţilor mono-industriale în curs de apariţie măsurile pentru asigurarea sustenabilităţii se pot lua din timp, în cazul oraşelor nesustenabile moştenite din comunism problema e mult mai spinoasă. Dilema de politică publică în cazul acestor oraşe la care trebuie găsită o soluţie este: cum facem ca ele să ajungă sustenabile, şi ce trebuie să facă statul pentru acest lucru, având în vedere că poartă responsabilitatea pentru dezvoltarea artificială din timpul comunismului?

Realitatea dură este că un răspuns clar nu există; pur şi simplu nu avem reţete care să funcţioneze în orice situaţie, pentru fiecare exemplu de succes de regenerare urbană din Europa putându-se găsi 2-3 contra-exemple care au încercat aceeaşi strategie, fără mare succes.

Există însă câteva idei, dintre care unele s-au aplicat, altele încă nu. Ele pornesc fie de la ideea că economia locală trebuie să se dezvolte suficient de mult încât să asigure o calitate bună a vieţii pentru localnici, într-un mod care va

deveni sustenabil în viitor fără sprijin permanent din partea statului; fie de la prezumţia că aceste oraşe trebuie să se reducă gradual în dimeniune, până la un nivel al populaţiei care să poată fi susţinut de resursele şi economia locală, statul având totuşi responsabilitatea de a facilita o tranziţie care altminteri este foarte dureroasă economic şi social. În plus, el trebuie să elimine efectele poluării anterioare produse de vechile întreprinderi de stat. Toate acestea se întâmplă în condiţiile în care şi resursele statului sunt limitate iar costurile se acoperă oricum tot din buzunarul contribuabilului. E posibil ca răspunsul pentru fiecare comunitate în parte să fie diferit, în funcţie de condiţiile locale diferite.

- **Facilităţile fiscale pentru zonele defavorizate**

După cum am văzut, această măsură, oricum interzisă în UE din cauză că are efecte anticoncurenţiale în piaţa unică, nu a avut efecte durabile în România, zonele defavorizate rămânând şi în continuare cele mai sărace. Există însă poate alte metode de a acorda facilităţi pentru asemenea zone, nu neapărat prin reduceri de impozite şi taxe, ci mai curând prin proiecte punctuale, care necesită finanţare redusă, ce pot fi testate prin încercări, "trial-and-error". Proiectele Băncii Mondiale[2] sunt un exemplu de succes (de pildă, numai în al doilea proiect s-au creat 6700 de locuri de muncă, 187 de localităţi au fost sprijinite pentru a-şi face planuri de dezvoltare locală, s-au finalizat 309 granturi mici şi 119 proiecte de dezvoltare socială; în plus, s-au ecologizat minele închise).

- **Parcurile industriale**

Există mari speranţe în Victoria, ca în multe alte oraşe similare din România, ca activitatea economică să se revitalizeze prin crearea de parcuri industriale, prin preluarea şi reconversia de teren industrial deja existent (*brownfield*), acolo unde unităţi de industrie grea şi-au redus activitatea. Problema mare că aproape nici unul din parcurile de acest gen încercate până acum în România nu a produs mare impact la nivel local. Chiar atunci când ele sunt ocupate în procente bune, de regulă cu activităţi de mică producţie sau depozitare, ele sunt mai curând un mijloc de conservare a unor locuri de muncă în micro-zone unde există industrii vechi, ameninţate cu dispariţia. Aceste parcuri atrag puţine investiţii reale noi – cel mai adesea fiind vorba mai curând de firme cu activitate *labor-intensive* şi relocate aici de undeva din apropiere.

Dimpotrivă, parcurile industriale care chiar produc un impact real astăzi în România au un cu totul alt profil: ele sunt investiţii noi (*greenfield*) situate mai aproape de un mare municipiu, oferind un acces bun şi flexibil la o servicii diverse şi la o piaţă a forţei de muncă mai adâncă şi mai diversă decât zone în recesiune ca Victoria. Exemple de acest fel sunt Ploieşti-Vest; Iaşi-Tehnopolis; Baia Mare-ProLogistic. Sunt construite pe coridoare de transport, venind astfel în întâmpinarea investitorului, nu aşteptând ca acesta să se izoleze undeva într-un colţ de judeţ, doar pentru acolo există teren liber şi ceva facilităţi. Parcurile constituie astfel zone de extindere naturală a activităţilor productive şi de logistică ale oraşului, ajungând să fie uneori incluse chiar în reţeaua de transport în comun municipală (ca la Ploieşti, vezi pg. 9).

Teoria celor două tipuri de parcuri industriale – unele "defensive", altele "ofensive" – nu este nouă sau aplicabilă doar României. S-a observat de mai multă vreme în Europa că unele autorităţi de tip regional sau districtual au tendinţa să împingă proiectele mai curând în zone afectate de restructurare economică, pentru a rezolva în primul rând problema socială a locurilor de muncă ameninţate, deci adoptă o strategie defensivă. Aceste parcuri sunt mărunte şi numeroase, fiind împrăştiate prin cele mai diverse tipuri de locaţii, de

[2] http://www.un.org/esa/dsd/dsd_aofw_ni/ni_pdfs/NationalReports/romania/mining.pdf, p 8-11.

Coridoare de transport sau parcuri industriale: se vor materializa speranţele?

Ploieşti Vest, Iaşi-Tehnopolis: parcuri industriale "ofensive", cu rol de creştere pe locaţii noi, integrate în ţesut urban şi cu acces facil la municipiul reşedinţă de judeţ

regulă pe foste platforme industriale în declin. Italia de sud este plină de astfel de inițiative, în special în regiuni precum Calabria sau Sicilia, unde în anii '60-'70, ca și în țările socialiste, statul a încercat fără mare succes implantarea de mare industrie. Profilul acestor parcuri este variat, dar destul de rigid: o dată ocupat, el își schimbă mai greu în timp tipul de activitate dominantă.

Parcurile industriale "ofensive" sunt mai puține și mai mari, fiind situate la încrucișări de căi de comunicație importante, și se adaptează mai bine la schimbări economice imprevizibile pe termen lung. Ele atrag ușor activități de cercetare pe lângă cele de producție, suportă fără probleme închiderea unei firme și înlocuirea sa cu alta, din cauza flexibilității mai mari a forței de muncă din zonă. De asemenea, pe nucleul acestor activități pur antreprenoriale pot apărea ulterior și centre comerciale sau de loisir care să profite de aglomerare și de logistica disponibilă. Cu alte cuvinte, se poate încerca un parc industrial la Victoria, însă efortul va fi mare iar judecând după experiență e bine ca oficialii locali să rămână realiști.

- **Noi coridoare de transport: autostrada Bechtel**

În mod similar, se pun speranțe în faptul că viitoare autostradă Bechtel va avea o ieșire la vreo 30 km de orașul Victoria, ceea ce ar trebui să aducă trafic, interes și dezvoltare în zonă. Asta este posibil să se întâmple, dar nu neapărat. S-a observat în comunitățile mici din sudul Italiei că "irigarea" zonei cu infrastructură nouă, în principal autostradă, a dus la accelerarea depopulării, în special prin plecarea tinerilor și micilor întreprinderi.

Pe scurt, costurile și durata redusă a transportului au făcut ca cei care profitau de ele ca să se mute spre centre urbane mai mari să fie mai numeroși decât cei care au venit, efectul net fiind negativ. Este posibil ca așa ceva să nu se întâmple în Țara Făgărașului, unde se află și orașul Victoria, dar nimeni nu poate da garanții, cauzalitatea fiind complexă. Și oricum, dezvoltarea acestor coridoare depinde prea puțin de decizia locală.

- **Turismul**

Turismul este o tentație mare, multe dintre aceste orașe mono-industriale fiind în zone pitorești, mai ales comunitățile miniere care se află în mare parte în zone montane sau în apropierea unor obiective turistice. Bălan, Moldova Nouă și Victoria au în strategiile lor de dezvoltare locală turismul ca principală activitate alternativă la industria în curs de restructurare.

Cu toate acestea, trebuie foarte mult realism când se mizează pe turism ca soluție-minune, una foarte la modă și, ca atare, supra-licitată. Există niște obstacole pentru a face din turism o alternativă economică viabilă pe termen lung și sustenabilă ecologic:

- oamenii din localitățile industriale sunt departe de a avea pregătirea și atitudinea necesare pentru a lucra în "industria ospitalității", care în sine reprezintă o întreagă cultură a serviciilor și relațiilor umane, foarte diferită de cea căpătată în mină sau fabrică;
- deși cadrul natural poate fi atractiv, majoritatea acestor localități sunt ele însele inestetice, cu blocuri comuniste, zone în paragină sau părăsite, ceea ce limitează categoriile de turism ce pot fi practicate;
- lipsa infrastructurii care să facă ușor accesibilă comunitatea; deși și azi există turiști, aceștia sunt în general din cei cu rucsac în spate, care nu consumă mult și care deci nu ar aduce venituri substanțiale;
- nu în ultimul rând, dat fiind faptul că aceste localități sunt de ordinul sutelor, la un moment dat ar intra în concurență pentru atragerea unui număr limitat de turiști aventurieri, de nișă.

Există, desigur, elementele pe care se poate construi o strategie locală de regenerare pentru orașul Victoria care

VICTORIA: TRADIŢIA LOCALĂ E LUNGĂ, DAR PUŢIN CUNOSCUTĂ ŞI FOLOSITĂ

Implantarea industrială socialistă de la Victoria s-a facut în zona interesantă şi cu tradiţii a Ţării Făgăraşului, o zona compact românească din sudul Ardealului, stăpânită multă vreme de voievozii valahi, cu tradiţie de oierit şi transhumanţă, atât locală (în munţii Făgăraş) cât şi regională (către bălţile Dunării). Oamenii de pe aici au populat în secolul XIX Bărăganul, la colonizările lui Cuza. La doar câţiva kilometri de Victoria se află sate cu istorie: Drăguş a fost una din cele mai importante staţii de cercetare etnografică pentru echipele lui Dimitrie Gusti în anii '20-30, iar la Muzeul Satului au fost aduse primele case din zonă. Tot în zonă se găsesc castrul roman de la Feldioara şi Dealul Furcilor, unde au fost spânzuraţi răsculaţii de la Bobâlna, precum şi ruinele unor aşezări fortificate din sec. III î.e.n. – I e.n.

Există şi o puternică simbolistică: la 16 km de Victoria, peste Olt, se află ruinele mânăstirii cisterciene de la Cârţa, care oferă o privelişte impresionantă şi complet ignorată de publicul român (foto stânga). Mănăstirea a fost fondată în 1205-1206, adică înainte de marea invazie mongolă. Interesant e faptul că mânăstirile cisterciene erau adevărate ferme model, aducând tehnologii agricole noi şi bunele practici pe unde ajungeau. Într-un fel, la Cârţa am avut primul mare proiect european de dezvoltare rurală pe teritoriul României, un fel de predecesor SAPARD. Colonizarea germană de la nord de ţara Făgăraşului, în valea Hârtibaciului, şi prezenţa cavalerilor Teutoni cam în aceeaşi perioadă, au fost la rândul lor o primă integrare europeană a zonei Făgăraş.

TURISMUL N-A MERS ÎN BĂLAN

Oraşul are două cartiere: cel din sud, "Texas", aproape abandonat şi cu blocuri în paragină, care a fost colonizat ultimul şi părăsit primul (foto sus); şi "California", cu blocuri mai răsărite şi câteva din vechile case de dinainte de anii '50. Condiţii de turism ar fi, la doar câţiva kilometri găsindu-se numeroase atracţii turistice: parcul naţional de lângă Bălan are cea mai mare concentrare de flori de colţ din România; munţii din apropiere oferă în principiu condiţii pentru sporturi de iarnă şi parapantă (foto: wikipedia, primăria Bălan). Însă toate acestea sunt mai uşor accesibile din localităţile turistice deja existente. Economia locală prosperă în prezent doar pe seama bodegii (o construţie nouă şi kitsch) şi a vânzării ambulante de produse culese în pădure. Până la sustenabilitate prin turism mai e cale lungă.

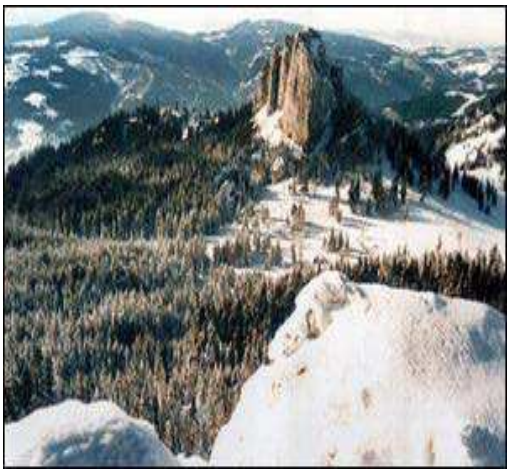

să cuprindă şi turismul (vezi caseta, pg. 11). Însă valorificarea acestora nu e simplă, cu atât mai mult cu cât nici localnicii nu le cunosc foarte bine şi nu le simt foarte apropiate cultural, din motive evidente. Experienţele comparative de până acum nu sunt încurajatoare: oraşul Bălan a încercat de asemenea de câţiva ani de zile să mizeze pe turism, dar fără mare rezultat. Factorii adverşi enumeraţi mai sus au jucat un rol determinant şi au anulat posibilele atracţii create de cadrul natural montan în care este plasat (vezi caseta, pg. 12).

De asemenea, oraşul Zimnicea, aşteaptă şi el de ceva vreme concretizarea unei strategii mai ample, ce ar urma să pună în valoare Dunărea ca axă economică, de transport şi turistică. Foarte puţine din aceste mari strategii s-au materializat, ceea ce nu este foarte încurajator, pentru că de-a lungul Dunării se află o serie întreagă de mici comunităţi urbane în declin de felul celor analizate aici.

5. "*Shrinking smart*": retragerea habitatului uman în limite sustenabile?

O posibilitate care nu a fost îndeajuns studiată o reprezintă încurajarea tendinţei naturale de restrângere a oraşelor cu probleme, dezvoltate nesustenabil, până la nivelul la care acestea se pot re-echilibra. În Europa există în ultimii ani o discuţie aprinsă privind politicile urbane şi regional: nu ar fi cumva mai bine să nu ne opunem tendinţelor naturale de declin a unor zone sau localităţi, care merg în paralel cu dezvoltarea altora, în special a centrelor metropolitane, şi să încercăm să gestionăm inteligent acest proces – *shrinking smart* – ce poate aduce avantaje de utilizare a resurselor energetice şi de mediu?

Există într-adevăr şi la noi o tendinţă naturală de depopulare a unor aşezări umane, în special în rural, dar nu numai. Şi nu există o regulă care să spună că absolut fiecare comună (sau orăşel) din cele existente azi trebuie neapărat forţat să supravieţuiască, prin investiţii costisitoare. Cu toate acestea, statul rămâne să sprijine acest proces de tranziţie care este dureros tocmai din cauză că nu poate avea loc dintr-o dată.

În cazul oraşelor socialiste create artificial, statul poartă responsabilitatea ultimă a situaţiei de azi: mulţi dintre locuitorii lor nu au venit aici de bunăvoie în deceniile de industrializare. În acelaşi timp, aceste oraş sunt enclave de sărăcie iar asistenţa socială a statului este necesară pentru a îmbunătăţi nivelul de trai al oamenilor, atâta timp cât ei decid să rămână pe loc. Însă volumul şi formele acestui tip de asistenţă trebuie atent cântărite, pentru că, evident, nici resursele publice nu mai pot fi mobilizate azi la fel ca într-un regim autoritar.

Avantajul acestei "retrageri strategice" îl reprezintă faptul că activităţile se pot gestiona de către autoritatea publică, care dispune de instrumentele necesare – spre deosebire de cazul turismului, de exmplu, activitate pur privată, pe care autoritatea o poate cel mult încuraja indirect. Lista de sacţiuni posibile trebuie negociată cu comunitatea: scheme de microcreditare pentru activităţi sustenabile (ex. prelucrarea lemnului, însă fără defrişări); infrastructură locală mică şi cu durată de viaţă limitată, ce implică localnicii şi îmbunătăţeşte coeziunea socială; ecologizări şi re-naturări ale unor zone, din care şi localnicii să aibă de câştigat; etc.

În cazul Bălan, de pildă, drumul de acces construit în 2001-2002 a avut ca efect reducerea izolării şi a permis unei părţi mai active a populaţiei să-şi găsească de lucru în localităţi apropiate (Gheorghieni, Miercurea Ciuc). Se pot de asemenea sprijini mici activităţi de training pentru localnici astfel încât ei să-şi găsească slujbe în împrejurimi, micşorând astfel presiunea pe piaţa locală a muncii.

Autori: Suzana Dobre, Sorin Ioniță, Otilia Nuțu
Experți în politici publice, EFOR